

Ємець О. В.,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

РОЛЬ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СТВОРЕННІ ПРАГМАТИЧНОГО ЕФЕКТУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті розглядаються основні типи висування, які сприяють створенню прагматичного ефекту у художньому тексті. Ці типи висування мають стилістичну основу і включають конвергенцію, алюзії та ефект ошуканого очікування.

Ключові слова: прагматичний ефект, стилістичні засоби, висування, стилістична конвергенція.

В статье рассматриваются основные типы выдвигения, которые способствуют созданию прагматического эффекта в художественном тексте. Эти типы выдвигения имеют стилистическую основу и включают конвергенцию, аллюзии и эффект обманутого ожидания.

Ключевые слова: прагматический эффект, стилистические средства, выдвигение, стилистическая конвергенция.

The article considers the main types of foregrounding which create pragmatic effect in a literary text. These types of foregrounding have stylistic basis and include convergence, allusions and effect of defeated expectancy.

Key words: pragmatic effect, stylistic devices, foregrounding, stylistic convergence.

Дослідження художнього тексту включає визначення прагматично важливих елементів твору, в яких автор особливо виразно виражає свою думку. Прагматика художнього тексту вивчає ставлення письменника до дійсності, до того, що він/вона виражає. Разом з тим критерії виявлення прагматично важливих художніх засобів є дещо розмитими, системна класифікація таких засобів відсутня. На наш погляд, плідним може бути вивчення стилістичних засобів створення прагматичного ефекту. Прагматика художнього тексту має багато спільного зі стилістикою, починає розвиватися така галузь лінгвістики, як прагматична стилістика. Робота Елізабет Блек [4] присвячена цій галузі. Проте стилістичний аспект прагматики тексту у цій книзі висвітлений недостатньо, на нашу думку. Тому існує потреба у більш чіткій класифікації прагматично орієнтованих стилістичних засобів.

Метою нашого дослідження є виявлення зв'язку стилістики і прагматики художнього тексту за допомогою функціональної характеристики стилістичних засобів і прийомів. **Матеріалом** роботи є оповідання британських і американських письменників ХХ століття. Базовим прийомом дослідження прагматики художнього тексту ми обрали висування (англ. foregrounding). Висування характеризується як засоби формальної організації тексту, які концентрують увагу читача на певних елементах повідомлення [1, с. 99]. Такі елементи викликають здивування своєю несподіваністю, непередбачуваністю з метою підкреслення, виділення певної думки [3, с. 64]. Традиційно основними типами висування вважають зчеплення (термін С.Левіна), стилістичну конвергенцію (поняття введено М.Ріффатером) та ефект ошуканого очікування (термін Р.Якобсона). Зчеплення означає появу подібних мовних одиниць у подібних позиціях, тобто синтаксичні повтори. Стилiстична конвергенція (stylistic convergence) включає накопичення і сполучення різних стилістичних засобів у фрагменті тексту. Ефект ошуканого (обманутого) очікування базується на появі несподіваних, непередбачуваних елементів у творі. Цей засіб нерідко «служить для створення комічного ефекту, збереження інтриги розвитку дій, сприяє виникненню психологічної напруги читацької уваги» [3, с. 168]. Наведені типи висування, особливо зчеплення і конвергенція, забезпечують читацьку увагу, впливають на осмислення і переосмислення тексту.

Стилiстична конвергенція є своєрідним кількісним проявом висування. У різних письменників, у художніх текстах різних жанрів вона реалізується по-різному. У романі талановитого американського письменника середини ХХ століття Джеймса Ейджі (James Agee) «A Death in the Family» конвергенція охоплює майже дві сторінки на початку твору. Як це часто спостерігається в оповіданнях Ділана Томаса, Кейт Шопен, Рея Бредбері та інших авторів, стилістична конвергенція виникає при описі природи. Автор показує лагідність природи у нічний час, злагоду у сім'ї і природи:

Now is the night one blue dew, my father has drained, he has coiled the hose.

Low on the length of lawns, a frailing of fire who breathes.

Content, silver, like peeps of light, each cricket makes his comment over and over in the drained grass.

Фрагмент являє собою зразок поетичної прози з ритмічними реченнями, алітерацією, порівнянням і метафорами. Тим сильним буде подальший контраст цієї лагідності з трагедією у дружній сім'ї – загибеллю батька.

Наведений приклад дуже близький до зображення природи в оповіданнях американської письменниці Кейт Шопен, де природа не лише наділяється людськими рисами за допомогою антропоморфних метафор, вона замальовується як мудріша за людину:

The katydids began their slumber song, they are at it yet. How wise they are. They do not chatter like people. They tell me only: «sleep, sleep, sleep». The wind rippled the maple leaves like little warm love thrills.

Цей невеличкий абзац, який відображає поетичність автора, містить значну контрентрацію стилістичних засобів: алітерацію, непряму оноματοпею, антитезу та чотири метафори і порівняння. Таким чином, кількісний показник використання стилістичних засобів, зокрема тропів якості, справляє значний прагматичний і поетичний ефект.

Конвергенції не є дуже характерними для пригодницьких і детективних творів. Проте у романі Агати Крісті «The Clocks» стилістична конвергенція включає взаємодію антропоморфних метафор із зворотним паралеле-

лізмом, хоча й займає дещо менший фрагмент твору. А.Крісті характеризує директора книжкового магазину як людину, що зовсім розгубилася і не здатна навести лад у приміщенні: *Inside, it was clear that the books owned the shop rather than the other way about. He had the air of one who has given up an unequal struggle. He had attempted to master the books, but the books had obviously succeeded in mastering him.* На відміну від наведених фрагментів з творів Шопен та Ейджі, тут конвергенція виконує іронічну функцію. Метафора набуває парадоксального та гіперболічного характеру, адже книги «стають» володарями людей. Ця локальна характеристика персонажу не є головною у романі, але завдяки конвергенції іронічний ефект є досить значним.

Аналогічну функцію виконують конвергенції у романі відомого сучасного письменника Дугласа Адамса «The Hitchhiker's Guide to the Galaxy». Зокрема, на початку твору автор іронічно описує нашу планету, дрібні турботи її жителів:

Far out in the uncharted backwaters the unfashionable end of the western spiral of the Galaxy lies a small unregarded yellow sun.

Orbiting this at a distance of roughly ninety-two million miles is an utterly insignificant little blue green planet whose ape-descended life forms are so amazingly primitive that they still think digital watches are pretty neat idea.

Тут конвергенція є не дуже традиційною, оскільки головними стилістичними засобами є мейозис і антитеза, які взаємодіють із синтаксичними повторами, перш за все переліком. Перелік означень та артефактів створює тонку іронію, що відображає нікчемність турбот багатьох землян.

Таким чином, саме надмірність стилістичних засобів у певних фрагментах художнього твору, їх різноманітність є певним сигналом для читача про важливість авторської думки, про концентрацію основних поглядів письменника на життя, природу, політику.

Суттєву роль у стилістичних конвергенціях можуть відігравати **алюзії**. Власне кажучи, алюзія є сама по собі важливим типом висування, і цей засіб слід включити у перелік типів висування. Наприклад, заголовок статті у журналі «Newsweek» від 29 серпня 2011 року, присвяченої політичним подіям в Україні, містив історичну алюзію: «Ukraine's Joan of Arc». Алюзивна характеристика колишнього прем'єр-міністра Юлії Тимошенко є сильною і трагічною. Проте у художніх текстах алюзія найчастіше буває компонентом конвергенції. Оповідання Рея Бредбері «The Murderer» містить блискучу іронічну, навіть саркастичну характеристику телебачення і його впливу на людей: *Then I went in and shot the televisor, that insidious beast, that Medusa, which freezes a billion people to stone every night, staring fixedly, that Siren which called and sang and promised so much and gave, after all, so little [...].* Дві міфологічні алюзії з яскраво забарвленими негативними конотаціями є основою для шести метафор і гіперболи, а також антитези.

Алюзія як тип висування є дуже ефективною у сильних позиціях – заголовку, епіграфі. Зокрема ряд оповідань Рея Бредбері «There Will Come Soft Rains», «And the Moon Be Still As Bright», «Usher II» містять алюзивні заголовки. Якщо заголовні слова двох перших оповідань включають рядки з поезій С.Тіздейл та Д.Байрона, то заголовне слово третього оповідання, як і весь текст, має зв'язок з оповіданням Е.По. Прагматичний зміст алюзивних заголовків розкривається ретроспективно, після читання творів. У відомому романі Агати Крісті «Ten Little Nigger Boys» заголовні слова, які походять з дитячого вірша, стають зловісним елементом сюжету.

Ефект ошуканого очікування (на наш погляд, ефект обманутого очікування є більш вдалим терміном як варіант перекладу) може бути реалізований у художньому тексті різними способами. Одним з його проявів є **парадокс**. Парадокс можна охарактеризувати як фігуру думки, що реалізується за допомогою таких мовних засобів, як антитеза і оксиморон [2, с. 74]. У прозовому творі парадокс може реалізуватися, зокрема, у заголовних словах (як експліцитно, так і імпліцитно) і у сюжеті. В оповіданні Рея Бредбері «Forever and the Earth» можна виявити ситуативний парадокс. Автор описує фантастичну ситуацію у майбутньому, коли люди здійснюють міжпланетні і міжгалактичні польоти, підкорили інші планети, але художня література не відповідає викликам часу. Письменники не здатні описати красу космосу, інших планет. І тоді було вирішено оживити американського письменника першої половини ХХ століття Томаса Вулфа, чия творчість відрізнялась багатою образністю, фантазією та емоційністю. І дійсно, Вулф зміг описати і передати нові почуття, незвичайну красу космосу. Проте жити він міг дуже мало... Сумна, трагічна і красива історія про швидкоплинність творчого життя і значення літератури, культурної спадщини.

Ситуативний парадокс є основою сюжету і в останньому романі популярного письменника Стівена Кінга «11/22/63». Тут також є подорож у часі, але в минуле. Головний герой хоче потрапити у 1963 рік і врятувати життя президента Джона Кеннеді. Лейтмотивом твору є алюзія до роману Л.Керролла «Alice's Adventures in Wonderland» («Пригоди Аліси у Країні Чудес»), зокрема постійна згадка про «кролячу нору» (*rabbit hole*) як вікно у минуле. Такі мандри у часі мають на меті змінити життя на краще у минулому або майбутньому.

Сильний прагматичний ефект створює парадокс в оповіданнях сучасного письменника Фредеріка Форсайта «No Comebacks», «The Veteran», «The Contract», «There Are No Snakes in Ireland». Парадокс як тип висування реалізується тут у зв'язку двох сильних позицій – заголовку і кінцівки творів, їх когезії. Ключові слова *no comebacks* та *there are no snakes in Ireland* є своєрідною антитезою до змісту творів, їх основної прагматичної ідеї – помсти негідникам, злочинцям. Головний персонаж оповідання «No Comebacks» Марк Сендерсон поковав заміжно жінку Анджелу Саммерс. Сендерсон – плейбой, не знає ні в чому відмови. Проте місіс Саммерс говорить, що вона потрібна своєму чоловіку. Тоді Сендерсон вирішує досягти свого будь-яким способом і наймає кілера. Найманий вбивця знаходить чоловіка місіс Сандерс і холоднокрівно вбиває його. Але, виявляється, свідком вбивства була ще одна людина. Кілер повідомляє про виконану роботу: «*Don't worry, monsieur, he said, reassuringly, there will be no comebacks. I shot her too.*» Парадокс реалізується у кінцівці твору – кілер вбиває жінку, яку кохає Сендерсон. Когезія заголовних і останніх слів *no comebacks* є фактично імпліцитною антитезою до почуттів головного персонажа. Прагматична ідея твору очевидна – не можна досягти мети зло-

чинними засобами. Сендерсон отримує покарання, і можна лише здогадуватися про його емоції. Очевидно, він може пережити своєрідний катарсис, що примусить його переглянути свої життєві погляди.

Наведені у нашій роботі типи висування базуються на таких стилістичних засобах, як метафора і порівняння, алітерація. При зображенні природи основними функціями є поетична і образна, змалювання краси і лагідності природи. У ряді творів (А.Крісті, Д.Адамс, Ф.Форсайт) конвергенція і парадокс виконують іронічну функцію. В залежності від жанру художнього твору прагматичний ефект досягається різними типами висування, але такі засоби, як парадокс і алюзії, завжди справляють суттєвий прагматичний ефект.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розгляді прагматичного ефекту стилістичних засобів у текстах різних жанрів, зокрема у поезії, та у зіставленні типів висування у прозі і поезії. Це дасть можливість чіткіше визначити предмет прагматичної стилістики як галузі науки.

Література:

1. Арнольд И. В., *Стилистика. Современный английский язык* / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 384 с.
2. Ємець О. В., *Особливості сюжетного парадоксу у художньому тексті* / О. В. Ємець // *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. – № 56. – 2011. – С. 74-76.
3. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія* / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2011. – 844 с.
4. Black E. *Pragmatic Stylistics* / E. Black. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 166 p.